

ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗРАХУНКУ ЦІНИ КРЕДИТУ БАНКУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

*С.П. Прасолова, канд. екон. наук, доц.,
Полтавський університет споживчої кооперації України*

Проблема зниження рівня банківських кредитних ставок – один з найважливіших факторів, що впливає на соціально-економічний розвиток та інвестиційний клімат в країні. Зокрема, як свідчать статистичні дані, НБУ в 2002 році вже тричі знижував свою облікову ставку – з 12,5 до 11,5 %, з 11,5 до 10,0 %, а з початку липня – до 8 %. Кредитні ставки комерційних банків залишаються на достатньо високому рівні – 20-27 %, в той час як інфляція за останні 14 місяців становить 5,7 %.

Саме тому визначення ціни кредиту є одним з найскладніших завдань управління кредитним ризиком. Це пов'язано з тим, що встановлення процентної ставки повинно відповідати як інтересам банку, так і інтересам його клієнтів. При цьому мова йде про реальну розрахункову ставку, яка в умовах ринку визначається попитом і пропозицією на ринку вільних грошових ресурсів. З точки зору сучасного банківського менеджменту визначення ціни кредиту відповідно до необхідності покриття ризику здійснюється на основі певних пріоритетів, обумовлених конкретною ситуацією та вибраною кредитною стратегією банку.

Зокрема, досить поширеною серед вітчизняних банків є цінова політика, орієнтована на витрати, пов'язані із створенням послуги. Ця модель ціноутворення вважається найпростішою і будується за принципом “вартість плюс прибуток”. Вона передбачає, що процентна ставка за кредитом встановлюється на основі таких компонентів:

1. вартість залучення коштів для кредитування позичальників;
2. банківські операційні витрати, не пов'язані із залученням коштів, у тому числі заробітна плата працівників кредитного управління та вартість матеріалів і обладнання, необхідних для надання кредиту та контролю за ним;
3. компенсація банку за рівень ризику невиконання зобов'язань позичальника;
4. бажана маржа прибутку за кожним кредитом.

Кожний із зазначених компонентів може бути виражений у формі річних процентів відносно суми кредиту. Тобто реалізація даної моделі ціноутворення ґрунтується на визначенні витрат, пов'язаних із здійсненням окремих кредитних операцій. Ці витрати поділяють на прямі, безпосередньо пов'язані із залученням фінансових ресурсів (процентні витрати), та непрямі, які носять загальнобанківський характер.

В цілому основними недоліками моделей ціноутворення “вартість плюс прибуток” та “беззбитковість плюс прибуток” є необхідність точного обчислення собівартості кожної окремої операції та встановлення процентної ставки за кредит без врахування фактора конкуренції з боку інших кредиторів.

У результаті дерегулювання¹ банківської сфери в багатьох країнах світу, за умови відповідного зростання конкуренції значно скоротилася маржа банківського прибутку, отриманого від депозитних і кредитних операцій. Подальша стабілізація розвитку банківської справи в Україні веде до зниження спекулятивних доходів українських банків та до зростання рівня конкуренції, зокрема на ринку банківських кредитів суб'єктам господарювання. Це обумовлює необхідність підтримки процентної ставки на рівні, який можна порівняти з рівнем конкурентів на даному сегменті ринку. Тобто *на кредитному ринку, який характеризується високою конкуренцією, кредитор скоріше приймає ставку, ніж встановлює її.*

Дані умови призвели до появи у зарубіжній банківській практиці *моделі цінового лідерства*, яка будується на встановленні уніфікованої ставки за кредитом, відомої під назвою “прайм-рейт”, базової або довідкової найнижчої процентної ставки, яка встановлюється для найбільш кредитоспроможних клієнтів за короткостроковими кредитами в обіговий капітал. До неї додається сума премій за ризик по даному кредиту надбавка, за допомогою зменшення або збільшення якої банки можуть відповідно збільшувати або зменшувати обсяги своїх кредитних портфелів. *Визначення розмірів премії за ризик невиконання зобов'язань позичальниками є однією з найскладніших проблем процесу встановлення процентної ставки за кредит, пов'язаної із забезпеченням раціонального розміщення коштів.*

Зокрема, як свідчить узагальнений досвід зарубіжних досліджень, премія за ризик визначається відповідно до якості кредиту і для банків України може встановлюватися відповідно рівню відрахувань до резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків. При цьому сумнівні та безнадійні кредити не можуть входити до кредитного портфеля банку, а підлягають списанню.

За більш довгостроковими кредитами необхідно брати премію за строковість, оскільки кредитування на тривалий період часу пов'язане з більшими можливостями понести збитки, ніж за короткостроковими кредитами. Така премія, як правило, залежить від класифікації позики за рівнем ризику та від розмірів інфляційного та процентного ризиків на строк кредитування.

Подальше поглиблення конкуренції між банківськими та небанківськими установами, пов'язане з розвитком фондового ринку та агресивною політикою іноземних банків обумовлюють появу і застосування цінових моделей (таких, наприклад, як модель надбавки), спрямованих на встановлення процентних ставок, нижчих від базової ставки прайм-рейт. Зокрема, як свідчить світовий досвід, кредити великим корпораціям та промислово-фінансовим об'єднанням терміном на декілька днів чи тижнів можуть надаватися за низькими ставками грошового ринку (наприклад, на міжбанківському ринку кредитів України ця процентна ставка досягла у липні 2002 р. 6 %, а за кредитами Національного банку України (НБУ) – 12 %, до яких додається невелика маржа (можливо, у

¹Дерегулювання – процес законодавчих реформ, спрямований на скасування обмежень територіальної експансії банків, процентних ставок і тарифів за активними та пасивними операціями, впровадження в практику нових фінансових інструментів та видів обслуговування.

межах 1-процентного пункта) для покриття ризику операційних витрат та отримання прибутку. Тобто:

$$\begin{array}{rcccl} \text{Процентна ставка за} & & \text{Процентні витрати} & & \text{Надбавка для} \\ \text{кредитом} & = & \text{на залучення коштів} & + & \text{покриття ризику} \\ & & \text{на грошовому ринку} & & \text{та отримання} \\ & & & & \text{прибутку} \end{array} \quad (1)$$

Застосування даної моделі ціноутворення вітчизняними банками для короткострокового кредитування дозволяє, на нашу думку, знизити удвічі діючі середні процентні ставки за кредитами, наданими суб'єктам господарювання (особливо акціонерам банку). Перспективність впровадження такої моделі в українських банках підтверджують дослідження Томаса Брейді, які свідчать, що приблизно 90 % портфелів кредитних вкладень у підприємницькі фірми (враховуючи кредити на 1 день) за 48 найбільшими банками США складають кредити, видані за ставками нижче базової прайм-рейт.

Таким чином, зростання нестабільності ринкових процентних ставок та посилення конкуренції між банками та небанківськими установами призведе до переважного використання формул ціноутворення кредиту, які ґрунтуються на ставках відкритого фінансового ринку, а не базових процентних ставок (прайм-рейт). При цьому ставка прайм-рейт може залишатися базою для визначення ціни за кредитами, які надаються дрібним підприємницьким фірмам, за споживчими кредитами, кредитами на будівництво тощо. Тобто ринок кредитів суб'єктів господарювання повинен бути двох рівнів:

перший: кредити дрібним та середнім суб'єктам господарювання надаються на основі розрахунку базової або довідкової процентної ставки (у т. ч. LIBOR);

другий: ціна більшої частини великих кредитів суб'єктам господарювання повинна орієнтуватися на ставки грошового ринку на момент надання кредиту.

На нашу думку, встановлення незначного розміру маржі (надбавки) веде до поширення практики участі в кредитах, коли найбільші і великі банки зможуть активніше ділити свої великі кредити з середніми та малими банками (у тому числі, шляхом утворення банківських об'єднань), отримуючи прибуток від комісійної винагороди та за рахунок переміщення таких кредитів у банки з більш низькою вартістю залучених коштів. Загострення конкурентної боротьби на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні спонукає банки не тільки знижувати тарифи або ставки за кредитні ресурси, але й перебудовувати свою роботу залежно від потреб клієнта. Такий підхід до встановлення ціни за кредит відноситься до концепції, відомої під назвою "*аналіз доходності клієнта*", яка передбачає, що банк, оцінюючи кожну кредитну заявку, повинен брати до уваги усі взаємовідносини з даним клієнтом. Однією з таких моделей є метод встановлення процентної ставки за принципом "*вартість-вигідність*", який складається з таких основних компонентів:

- оцінки сукупних доходів, включаючи нараховані проценти за кредит, комісію за зобов'язання надати кредит, комісію за управління готівковими коштами та обробку цифрової інформації, та витрат на

вивчення кредитної документації, проценти за депозитами, вартість придбання кредитних ресурсів, заробітна плата банківських співробітників, вартість обробки інформації тощо в умовах зміни рівнів процентних ставок та іншої винагороди банку;

- оцінки чистої суми кредитних ресурсів, розрахованої як різниця між сумою кредиту, наданого клієнтові та середньою сумою його депозитів зменшених на суму обов'язкових резервних відрахувань, якою буде фактично користуватися позичальник;
- оцінки чистої ставки прибутку до оподаткування від усіх взаємовідносин з клієнтом, яка може бути розрахована за такою формулою (2):

$$\begin{array}{l}
 \text{Чиста ставка прибутку} \\
 \text{до оподаткування} \\
 \text{від усіх} \\
 \text{взаємовідносин з} \\
 \text{клієнтом}
 \end{array}
 =
 \frac{\begin{array}{l}
 \text{Доход, отриманий} \\
 \text{від кредитів та} \\
 \text{інших послуг, що} \\
 \text{надаються клієнту}
 \end{array}
 -
 \begin{array}{l}
 \text{Витрати, пов'язані} \\
 \text{з наданням} \\
 \text{кредитів та інших} \\
 \text{послуг клієнту}
 \end{array}}{\begin{array}{l}
 \text{Чисті ресурси, надані в кредит} \\
 \text{понад суми депозитів клієнта}
 \end{array}}
 \quad (2)$$

Впровадження розглянутої моделі ціноутворення по кредиту в практику діяльності українських банків потребує розробки докладної бухгалтерської звітності за джерелами доходів і витрат від обслуговування кожного великого клієнта. Такий аналіз повинен містити консолідовані дані про позичальника, його дочірні підприємства, головних акціонерів та верхній ешелон керівництва для того, щоб працівники банку могли мати загальне уявлення щодо всіх взаємовідносин банку з клієнтом. Такий консолідований звіт може визначати, наскільки збитки з обслуговування одного рахунку компенсуються прибутком за іншими рахунками, що створює загальну картину взаємовідносин з даним клієнтом.

Як свідчать результати зарубіжних досліджень, застосування автоматизованих систем для аналізу доходності клієнта дозволяють кредиторам розрахувати альтернативні сценарії встановлення процентних ставок за кредитами та депозитами для визначення оптимального для банку та клієнта рівня процентних ставок. Результати такого аналізу можуть також використовуватись для ідентифікації найбільш прибуткових клієнтів і кредитів та найбільш успішно працюючих співробітників кредитного відділу банку.

У результаті, розглянуті моделі утворення ціни на кредит мають власні переваги і недоліки і тому не можуть бути універсальними. В залежності від вибору кредитної стратегії вони можуть бути орієнтовані як на повне покриття витрат банку і збереження беззбитковості його діяльності, так і на забезпечення конкурентоспроможності банку порівняно з іншими кредиторами або на індивідуалізацію роботи банку з клієнтом. При цьому найбільш перспективними моделями, на нашу думку, є останні, які дозволяють знизити тарифи або ставки за кредитами і не призводять до загальних збитків, роблять кредити доступнішими та привабливішими для клієнтів банку. За умов економічного зростання та стабілізації фінансового ринку України, які

спостерігаються останнім часом, розробка та реалізація на практиці таких цінових моделей дозволяють мати перспективні орієнтири в ціноутворенні, узгоджені з кредитною стратегією банку, що в підсумку забезпечить ефективність його кредитної діяльності.

Прасолова, С.П. Вдосконалення розрахунку ціни кредиту банку для забезпечення його конкурентоспроможності на фінансовому ринку України / С.П. Прасолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2003.- Т. 7.- С. 163-168.